

Сармина А.Л., к. филол.н., ассистент

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ФУНКЦИОНАЛЬНО-ЭКСПРЕССИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕМЕЦКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ОНОМАСТИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ

Статья посвящена изучению стилистического потенциала немецких фразеологизмов с ономастическим компонентом. Определены и систематизированы типы ономастического компонента, проведен анализ функционально-экспрессивных характеристик стойких словосочетаний, описан процесс деонимизации и его особенностей.

Ключевые слова: фразеологизм, ономастический компонент, ономастическая фразеология, оним, деонимизация.

Sarmina G.L., PhD., assistant

Taras Shevchenko national university of Kiyv, Kiyv

FUNCTIONAL-EXPRESSIVE CHARACTERISTICS OF THE GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ONOMASTIC COMPONENT

The article focuses on the study of stylistic potential of German idioms with the onomastic component. The types of onomastic components were defined and specified, functional and expressive characteristics of idioms have been analyzed, the deonymization process and its peculiarities have been studied.

Key words: phraseological unit, onomastic component, onomastic phraseology, onym, deonymization.

УДК 811.222.1'04'37

Стельмах М.Ю., канд. філол. наук, доцент

ЛНУ ім. Івана Франка, Львів

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОЖЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

Проаналізовано структуру модальної категорії об'єктивної можливості в сучасній перській мові, виявлено способи вираження кожного семантичного типу категорії можливості.

Ключові слова: модальність, об'єктивна можливість, зовнішня можливість, внутрішня можливість.

Категорію можливості дослідники вважають мовною універсалією. Такі значення, як '(не)можливо, що я це зроблю', '(не) можна цього робити', 'неможливо це зробити', 'є можливість це зробити', 'я (не) здатен, не вмію щось зробити', пронизують усю систему кожної мови. Категорія можливості охоплює безліч ситуацій, без мовного

© Стельмах М.Ю., 2015

висловлення яких людина не може обійтися: від вираження здатності суб'єкта до здійснення якоїсь дії (*Vin zdaten na будь-яку підлість*) до вираження певних настанов (*Не можна залишати дітей без нагляду*). Засоби вираження категорії можливості в кожній мові різнорівневі: це і лексика (*можливо, мабуть, може*), і морфологічні засоби (окремі часові форми дійсного і умовного способів), і лексико-синтаксичні конструкції (конструкції з модальними дієсловами тощо), і синтаксичні засоби (наприклад, риторичні питання), і контекст. Хоча набір цих засобів в індоєвропейських мовах приблизно однаковий, проте дослідження на матеріалі різних мов засвідчують, що одні й ті ж лінгвістичні форми мають нюанси в значеннях, які суттєво різняться від мови до мови. Їх незнання може призвести до неправильного, неточного розуміння змісту сказаного як на рівні конкретного висловлення з цими формами, так і на рівні цілого тексту.

Актуальність теми дослідження необхідністю розгляду не окремих функцій однієї одиниці, а всіх різнорівневих взаємодіючих одиниць, об'єднаних однією функцією, розв'язанням не лише теоретичних, а й суто практичних завдань, потребою комплексних описів мовних систем, їх складових одиниць та їхніх взаємозв'язків. Сучасна лінгвістика характеризується тенденцією до розгляду мовних явищ не лише в аспекті формальної структури, а й у плані вивчення їхньої функціонально-семантичної організації. Функціональний підхід до мовних явищ дає змогу розкрити, пояснити мову в її конкретній реалізації, показати засоби мовної передачі екстралінгвістичних ситуацій [1:64–65], чіткіше виявити спеціалізацію засобів мови та об'єднати їх за певними семантичними ознаками у функціонально-семантичні категорії (ФСК). Фахівці виділяють низку ФСК, зокрема, категорії персональності, аспектуальності, міри, стану, локативності (просторовості), темпоральності (часу) та ін., зокрема й категорію модальності.

Одним з найважливіших аспектів категорії об'єктивної модальності є категорія, яка передає відношення суб'єкта дії до дії в плані можливості / неможливості здійснення дії. Власне при розгляді семантичної структури функціонально-семантичного поля можливості ми виділяємо суб'єктивну і об'єктивну можливість, що зумовлюється тісною взаємодією цієї категорії з об'єктивною модальністю (реальністю / ірреальністю), з одного боку, та суб'єктивною модальністю (достовірністю) – з іншого. Об'єктивна можливість вказує на існування потенційного зв'язку між об'єктом і його ознакою: суб'єкт здатен здійснити певну дію або має можливість здійснити певну дію. Суб'єктивна можливість вказує на ставлення мовця до достовірності певної події: мовець припускає з різним ступенем категоричності, що подія відбудеться / не відбудеться.

У нашій статті ми розглянемо засоби вираження об'єктивної можливості. **Метою** дослідження є визначити відмінності у характері вираження значення об'єктивної можливості.

Семантична структура категорії можливості визначається на основі чотирьох бінарних семантичних ознак: внутрішній / зовнішній, актуальний / узуальний, набутий / ненабутий, деонтичний / недеонтичний [2:8–10]. Ці ознаки, вступаючи в різноманітні комбінації, утворюють такі типові ситуації 1) зовнішня деонтична можливість: а) обумовлена соціальними нормами; б) волею мовця; 2) зовнішня можливість, не пов'язана з деонтичними нормами: а) ситуативно обумовлена; б) обумовлена об'єктивними законами чи станом справ; 3) внутрішня можливість, обумовлена властивостями суб'єкта: а)

психічними; б) фізичними; 4) внутрішня можливість, обумовлена навичками і вміннями суб'єкта [3: 141].

СК “зовнішній” присутній у семантичній структурі модальних модифікаторів *мати можливість, мати право*, що підтверджує їх поєднувальність з такими дієсловами, як *дати, отримати, добитися, втратити, упустити*, а СК “внутрішній” – у семантичній структурі модальних модифікаторів *(не) в стані, (не) вміє, (не) здатний*, які в поєднанні з іменниками-назвами істот і особовими займенниками позначають наявність психічних чи фізичних внутрішніх ресурсів, які обумовлюють можливість зв'язку предмета та ознаки [2: 9].

Про відношення **внутрішньої можливості** можна говорити тоді, коли фактор, який обумовлює зв'язок суб'єкта й ознаки, знаходиться в самому суб'єкті і є його внутрішньою характеристикою. В агентивних висловлюваннях (висловлюваннях з активним суб'єктом) такими факторами є психічні і фізичні властивості, система поглядів і переконань, вміння й навички, риси характеру. У висловлюваннях, які не містять активного суб'єкта, детермінуючим фактором є властивості об'єкта дійсності, якому приписується можливість зв'язку з ознакою [4: 150]. Внутрішня можливість може бути алетичною і деонтичною. Фізичні чи психічні властивості, навички і вміння суб'єкта, його природу, знання і розумові здібності відносять до причин алетичного характеру, а положення суб'єкта в суспільстві, його політичний і громадянський статус пов'язують безпосередньо з деонтичною модальністю [5: 22].

СК “**ненабутий**” означає такий зв'язок об'єкта й предиката, можливість якого обумовлюється властивостями об'єкта, його психічними чи фізичними якостями [6: 38]. Потенційна ситуація при цьому постає як характеристика суб'єкта, його типова властивість (суб'єкт такий, що...) Розрізняють два різновиди висловлювань цього типу [7: 21]:

а) активно-якісний різновид: *Він може вирішити будь-яке складне завдання, Він здатен вилізти на найвище дерево* – суб'єкт такий, що може здійснити певну дію, і ця можливість виступає як його характерна ознака, властивість;

б) пасивно-якісний різновид: *З нею можна говорити про що завгодно*, тобто вона така, що може зрозуміти; *Її можна полюбити*, тобто вона володіє певними внутрішніми якостями.

Ненабуту можливість у сучасній перській мові виражають модальні дієслова *تسنلوان* [tavānestan] ‘могти’, *رداف ندوب* [qāderbudan] ‘бути в стані’, *دعتسم* [mosta'edbudan] ‘бутиготовим’, *اراياندوب* [ya'ā budan] ‘бути в стані’. Можливість ситуації може бути наслідком наявності певних здібностей у суб'єкта: а(фізичних): *دوب رداف وا فرج کاراي* ‘Вінбув не в стані говорити’.

СК “**набутий**” означає такий зв'язок об'єкта й предиката, можливість якого отримана в результаті певних навичок, досвіду об'єкта [6: 38].

Спеціалізованим засобом, який вживається як опорна лексема при вираженні набутої можливості у сучасній перській мові, є дієслово *دلبدوب* [baladbudan] ‘вміти’. Поряд з ним вживається універсальний засіб вираження модальності можливості – *تسنلوان* [tavānestan]: *مدلبدوب اندش نم* ‘Я вміюплавати’.

دلبدوب اندش نم ‘Вінвміє розмовляти по-перськи’.

СК “набутий” передбачає активну роль об'єкта стосовно ознаки, його здатність покращувати її, отримувати й втрачати (пор. прагматичний ряд вмінь: не вміти –

навчитися – вчитися – уміти – розівчитися – не вміти) [6: 39]. Лексеми, які позначають набуто можливості, можуть зазнавати якісної і кількісної модифікації, наприклад:

مردیاری میکی لیخه یسراف نام
'Я знаю перську дуже погано'.

Можливість ситуації є “наслідком певної навички суб’єкта у здійсненні дії, результаті набутого ним вміння. Потенційна ситуація постає як узагальнення ряду реальних, повторюваних ситуацій: *Дитині всього 6 років, а вона вже вміє читати і писати*” [7: 21].

Категорія можливості диференціюється також як актуальна-узуальна можливість, опозиція “здатний – у стані”. Актуальна і зузальна можливість виділяються в межах як внутрішньої, так і зовнішньої можливості і “пов’язані з часовою протяжністю існування модальної ознаки, яка приписується суб’єктові, а також із реалізованістю / нереалізованістю потенційного зв’язку між суб’єктом і ознакою [4:152].

Актуальну можливість (в російській мові) визначають доконаний вид інфінітива; сполучуваність з обставинними словами, які позначають однократність, одночасність зв’язку предмета й ознаки; співвіднесеність підмета з конкретною особою [6: 37]. СК “**узуальний**” переважно реалізується модальними модифікаторами в поєднанні з інфінітивом недоконаного виду за умови наявності в контексті вказівки на типовість ситуації, що досягається введенням або узагальненого суб’єкта, або обставин типу *взагалі, переважно*.

Зовнішня можливість є “таким потенційним зв’язком між суб’єктом і ознакою, існування якого зумовлено факторами, які знаходяться поза самим суб’єктом, наприклад, зовнішніми обставинами постійного чи тимчасового характеру, соціальними законами, законами природи” [4:150].

Модальність можливості зовнішнього характеру має два плани. Зовнішню можливість можна диференціювати як функціональну – нефункціональну (деонтичну – недеонтичну) можливість; опозиція “мати право – мати можливість”.

Недеонтична можливість обумовлюється зовнішніми обставинами несоціального характеру – ситуацією, об’єктивними законами розвитку тощо. [4: 151]. Можливість ситуації виступає як наслідок наявності сприятливого збігу обставин чи відсутності перешкоджаючих обставин. Здійснення можливості залежить тут від умов зовнішніх, а не від суб’єкта. Ці умови дає: 1) контекст; 2) пресупозиція; 3) ситуація спілкування тощо.

У сучасній перській мові при вираженні нефункціональної можливості як опорні лексеми вживаються, окрім дієслова [توانستن] [tavānestan] ‘могти’, предикативні прислівники [ممکن] [momkenast] ‘можливо, можна’. Наприклад:

میتوانی بروی؟ ‘Коли **можна** буде його бачити?’;
میتوانی بروی؟ ‘Діди арוא. **можна** буде його бачити?’;

داد مراچنا زور ود رد. **можна** виконати за два дні’.

Ситуація нефункціональної зовнішньої можливості реалізується у двох варіантах: актуальному і зузальному. **Актуальний** варіант зовнішньої недеонтичної можливості – це така типова змістовна структура, яка відображає ситуацію можливості, обумовлену збігом зовнішніх обставин. Цей варіант можна назвати ситуативно обумовленою можливістю. **Узуальний** варіант зовнішньої можливості – це така типова змістовна структура, яка відображає ситуацію можливості, зумовлену об’єктивно існуючими обставинами. Цей варіант можна назвати об’єктивно обумовленою можливістю.

Під **деонтичною (функціональною) можливістю** мається на увазі можливість, обумовлена [4: 151]: а) службовими, юридичними, соціально-моральними нормами

суспільства, які поширюються на суб'єкта через його належність до певного соціуму;б) волевиявленням мовця.

Отже, можливість ситуації може бути наслідком наявності у суб'єкта права на здійснення дії, яке дається юридичним законом, положенням в колективі, в сім'ї, віком тощо: *Я вдівчі старший за вас і маю право на повагу; Ви, як начальник можете підвищити його в посаді; У разі пограбування ви маєте право звернутись в міліцію* [7: 22].

Спеціалізований засіб, який виступає опорною лексемою при деонтичній можливості – *ن تسداوت* [haqdāshtan] ‘матиправо’, поряд з ним виступає дієслово *ن تسداوت* [tavānestan] ‘могти’. Наприклад:

كرداد ن ديشد باختنا و ن درك باختنا ق ح ن اسدا ره ‘Кожна людина має право (може) обирати і бути обраною’.

При аналізі другого варіанту функціональної можливості виділяють комунікативно-прагматичні ситуації дозволу, прохання та поради [4: 152].

У ситуації дозволу мовець займає пріоритетну позицію стосовно адресата, що дозволяє регулювати можливі дії адресата-виконавця потенційної дії. Ця ситуація можлива лише тоді, коли адресат виявляє чи може виявити в майбутньому намір здійснити зазначену дію:

ديورز ديناوت ي امشد تروص ن يا رد ‘В такому разі ви **можете** не їхати’, тобто я дозволяю вам не їхати.

Можливість дії може бути і результатом спонукання до її здійснення зі сторони мовця чи іншої особи:

دينازيواي و تلاب اجنيا ت سا ن كمم ‘Пальто**можна** повісити тут’ (пор. *Повісьте пальто тут*).

У ситуації прохання мовець зацікавлений в дії, виконавцем якої повинен стати він сам або ж адресат дії:

دينامه ديناوت ي امشد ‘**Виможете** залишитися?’;

م رشكبر راگيسد اجنيا ت سا ن كمم ايا ‘**Можна** мені тут закурити?’.

У ситуації поради потенційна дія є доцільною (на думку мовця) для адресата, який стане її виконавцем. Висловлення, в яких відображена ця ситуація, спрямовані безпосередньо на адресата, на співрозмовника:

كوري ن يشام اب اجنا ي ناوت ي م وت ‘Ти **миг** поїхати туди на машині’.

Таким чином, універсальним засобом вираження категорії можливості в сучасній перській мові є дієслово *ن تسداوت* [tavānestan] ‘могти’, інші є спеціалізованими для кожної конкретної модальної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петровская С.А. Принципы полевого подхода к категории модальности / С.А. Петровская // Понятийные категории и их реализация. – Л., 1989. – С. 64 – 72.
2. Беляева Е. И.К проблеме лексико-семантических полей в языке (на материале микрополей возможности и вынужденности в английском и русском языках) / Е. И. Беляева.–Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Воронеж, 1977.
3. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. / Бондарко А.В., Беляева Е.И., Бирюлин Л. А. и др. . –Л.: Наука, 1992.

4. Телецкая Т.В. Семантическая структура функционально-семантического микрополя объективной возможности / Т.В. Телецкая // Актуальні проблеми металінгвістики. – К., 2001.
5. Ваулина С.С. Эволюция средств выражения модальности в русском языке (XI – XVII вв.) / С.С. Ваулина. – Л.: Изд.-во ЛГУ, 1988.
6. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Е.И. Беляева. – Воронеж, 1985.
7. Цейтлин С.Н. Некоторые типы модальных ситуаций в современном русском языке / С.Н. Цейтлин // Функциональный анализ грамматических аспектов высказывания. – Л.: Наука, 1985. – С.16 – 25.

Стельмах М.Ю., канд. филол. наук, доцент
ЛНУ им. Ивана Франко, Львов

СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ КАТЕГОРИИ ВОЗМОЖНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье анализируется структура модальной категории объективной возможности в современном персидском языке, рассматриваются способы выражения каждого семантического типа категории возможности.

Ключевые слова: *модальность, объективная возможность, внешняя возможность, внутренняя возможность.*

Stelmakh M. Yu., docent
LNU, Lviv

THE MEANS OF EXPRESSION THE CATEGORY OF POSSIBILITY IN THE MODERN PERSIAN LANGUAGE

The structure of the modal category of objective possibility in the modern Persian language is analyzed, the ways of expression of every semantic type of the category of possibility are considered.

Key words: *modality, objective possibility, external possibility, internal possibility.*